

УДК 331.556(323.15:438:314)(474.3):«1928/1939»
DOI <https://doi.org/10.35433/history.112051>

Гжибовський Єжи,
доктор габілітований,
професор кафедри міжкультурних
досліджень Центрально-Східної Європи
факультету прикладної лінгвістики
Варшавського університету
jgrzybowski@uw.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7359-487X>

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ В ЕМІГРАНТСЬКОМУ ПОТОЦІ З ПОЛЬЩІ ДО ЛАТВІЇ (1928–1939)

Анотація

Метою статті є аналіз участі представників національних меншин у міграційному русі з Польщі до Латвії в 1928-1939 рр.

Наукова новизна полягає у введенні в обіг великої кількості невідомих досі наукових джерел щодо національної структури польських економічних мігрантів у Латвії в обговорюваний період.

Методологія. Під час підготовки статті використані базові принципи історичного пізнання: історизму, науковості, об'єктивності. Конкретні пошукові завдання дослідження вирішувались засобами проблемно-хронологічного (оптимальне залучення тематичної літературно-джерельної бази); історико-порівняльного (аналіз різних джерел та формування відповідних положень й висновків дослідження); критичного аналізу (критичне ставлення до різних джерел) методів.

Висновки. Економічна еміграція з Польщі до Латвії була наслідком соціально-економічної ситуації в обох країнах. Внутрішніми детермінантами еміграції були аграрне перенаселення та бідність польського села. У цій ситуації багато людей побачили шанс покращити своє життя за кордоном. Проблема надлишку робочої сили в польському селі збіглася з періодом економічного зростання в Латвії. У той час, коли Польща боролася з перенаселенням і надлишком робочої сили на селі, балтійська країна намагалася подолати брак рук для роботи в сільському господарстві. Еміграція до

Латвії тривала з 1928 по 1939 рік. Кількість польських робітників, зайнятих у латвійському сільському господарстві, оцінюється в понад 100 000 осіб. Польські емігранти вирізнялися великою національною різноманітністю. Окрім поляків, значний відсоток становили білоруси та литовці, які під час перебування за кордоном стали об'єктом інтересу представників литовської та білоруської діаспори в Латвії.

Ключові слова: *Польща, Латвія, міжвоєнний період, економічна еміграція, національні меншини.*

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість досліджень з історії міжвоєнної Польщі, деякі її сторінки для сучасного польського суспільства є малодослідженими або й взагалі невідомими. Ця стаття присвячена досі маловідомому розділу в історії міжвоєнної Польщі – участі представників національних меншин в еміграційному русі з Польщі до Латвії. Це явище мало характер економічної еміграції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досі ця проблема не була предметом дослідження як у Польщі, так і за кордоном. До цієї проблеми зверталися лише деякі дослідники, які вивчали проблеми економічної еміграції з Польщі у міжвоєнний період. Серед них слід згадати роботи Януша Жарновського (Żarnowski, 1972), Галини Яновської (Janowska, 1981) та Богдана Копеца (Kopiec, 1938).

Аналіз джерельної бази. Найбільшу частину джерельної бази дослідження складають справи з фондів Архіву нових актів у Варшаві, Литовського центрального державного архіву у Вільносі та Латвійського державного історичного архіву у Ризі. У цих місцях зберігаються документи польських органів державної влади (зокрема дипломатичної служби), воєводських та повітових владних структур. Крім того, автор використав документи латвійських державних організацій, відповідальних за організацію міграції робітників із Польщі.

Метою статті є аналіз участі представників національних меншин в міграційному русі з Польщі до Латвії в 1928-1939 рр.

Виклад основного матеріалу. Міграційна політика Польщі міжвоєнного періоду як панацея від соціально-економічної кризи.

Відповідно до положень Версальського договору 1918 р., польська держава відродилася після 123 років поділів, як багатонаціональна й багатоконфесійна країна. Перед владою молоді держави постали як соціально-культурні виклики (створення цілісної польської держави),

так й економічні. Перше питання було пов'язане з необхідністю вироблення відповідної національної політики в ситуації, за якої національні меншини становили 1/3 усього населення. Найбільш численними представниками національних меншин були: українці (15%), євреї (10%), білоруси (6%) та німці (3%). Окрім того, в північно-східній частині країни існували компактні центри проживання литовського населення, яке налічувало понад 80 тис. (Brzoza C., Sowa A.L., 2003, s. 57-63).

На соціально-культурні проблеми негативно впливало складне економічне становище країни. Як поляки, так і громадяни Польщі непольської національності потерпали від однакових проблеми, які непокоїли молоду польську державу в цілому. Лихом II Речі Посполитої була матеріальна скрута, яку відчувала на собі значна частина населення. Більшість мешканців Польщі, становили мало- і середньоземельні селяни. Така ситуація мала історичне пояснення, адже Польща споконвіку була «житницею» для Західної Європи, польська шляхта і магнати вкладали кошти в розвиток аграрного господарства, промислова революція Західної Європи лише частково охоплювала землі Речі Посполитої (Żarnowski, 1973, s. 129). Ключовою проблемою ставав «земельний голод», який був наслідком аграрного перенаселення та недоліків внутрішньої структури села. Роздроблення селянських господарств, яке наростало, провокувало постійний «земельний голод». Дитина селянина зазвичай отримувала у спадок частину господарства, що за умови багатодітності родин призводило до його швидкого занепаду. Зміна фільварково-панщинної системи на капіталістичну, змусила мешканців села виїжджати до міст. Проте з огляду на відсутність доступу до якісної загальної та вищої освіти, населення не було готове до роботи в промисловості. Таким чином, наростала проблема «зайвих людей», яку II Річ Посполита отримала у спадок від поділів.

Аграрне перенаселення призводило до систематичного збільшення «зайвих людей», кількість яких коливалася від 3 до 5 млн. (майже 1/4 усіх мешканців села). У владних колах було відомо про існування кількомільйонної непотрібної та озлобленої верстви, яка існує за межею бідності. Тому проводилися пошуки різних способів, завдяки яким можна було б зменшити надмір вільної, зайвої робочої сили. Одним із способів розв'язання проблеми безробіття і перенаселення на селі була сезонна міграція, яка могла хоча б частково вирішити скрутну

ситуацію. Відповідно до цього, політику II Речі Посполитої варто окреслити як рішучо проєміграційну. В еміграції вбачали панацею від економічних та соціальних проблем. В еміграційній політиці польської влади був як економічний, так і національний вимір. Еміграція національних меншин вважалася засобом зменшення їхньої чисельності в Польщі та концентрування власності в руках поляків. Відтік польського населення, а особливо з етнічно змішаних регіонів, сприймався надзвичайно шкідливим для польської держави явищем, тому трактувався, як необхідне зло, що допускалося лише в перенаселених і суто польських районах. Саме на цих територіях, в результаті перенаселення, люди були більш радикально налаштовані. У зв'язку з цим, вся постійна еміграція мала охоплювати саме національні меншини (Grzybowski, 2021, s. 72). Питання національності значною мірою визначало вибір районів міграції. На думку державної влади, європейська еміграція повинна була стати надбанням поляків (Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 9897, k. 131). У випадку еміграції непольського населення, перевага надавалася еміграції до закордонних країн. У цьому контексті польська влада намагалася співпрацювати з організаціями, які займалися питаннями еміграції національних меншин (Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 9896, k. 16-17).

Це заохочувало представників національних меншин емігрувати й гальмувало їхнє можливе повернення. Таке завдання покладалося на дипломатичні представництва, які створювали проблеми з оформленням паспортів (Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 9897, s. 260-261). Проте, ці дії не призвели до очікуваних результатів, про що свідчить статистика. Частка не-поляків серед мігрантів в міжвоєнний період не перевищувала їхньої кількості в суспільстві II Речі Посполитої. Національний склад мігрантів віддзеркалював етнічну мозаїку міжвоєнної Польщі: поляки становили 66 %, українці і білоруси 15,6 %, євреї 14,7 %, німці 1,5 % (Janowska, 1981, s. 334-336).

У 1918 – 1938 рр. трудова міграція охопила більше 2,2 млн. осіб. В еміграційному русі домінувала континентальна еміграція. До європейських країн виїхало близько 61 % осіб, тоді як до закордонних країн – близько 39 %. Серед найважливіших європейських країн міграції, варто згадати передусім Німеччину та Францію. Однак в окремі періоди, значна кількість емігрантів виїхала й до інших країн (Janowska, 1981, s. 153-155). Одним з напрямів міграційного руху в міжвоєнний період була Латвія. Аграрне перенаселення та безробіття у

польському селі збіглося в часі зі зростом дефіциту робочих рук у латвійському сільському господарстві. Практично від першого дня існування незалежної Латвії її влада здійснили низку заходів, спрямованих на реалізацію земельної реформи. В результаті реалізації політики парцеляції, малоземельні селяни укрупнили свої господарства. Крім того, результатом реформи стало створення нових селянських господарств, які боролися з браком робочої сили. Відповідно, у 1928 р. Латвія відкрила свій ринок праці для Польщі (Łossowski, 1972, s. 37-38).

Латвійське ельдorado: характер і національна структура міграції з Польщі

Трудова міграція з Польщі до Латвії відбувалася на основі міжнародних угод, які регулювали міграційний рух. Згідно з чинними угодами латвійська сторона, відповідно до потреб економіки, вказувала число мігрантів, яке хотіла б прийняти. У свою чергу польська сторона обирала регіон, у якому оголошувався набір (Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 9896, k. 10). Аналіз наявних джерел дозволяє говорити, що рекрутація була дуже популярною серед населення, і нестачі в охочих виїхати не було. Варто підкреслити, що під час реєстрації кандидатів на виїзд, пропозиція значно перевищувала попит (Корець, 1938, s. 32-33). Бажаючи, попри все, знизити рівень безробіття в країні, польська влада іноді допускала до участі в процедурі набору мешканців міст, які не були придатні для фермерських робіт. Високий попит на проїзд і квоти, які обмежували число людей, з якими можна було б укласти контракт, створили умови для розвитку корупції і зловживань з боку місцевих чиновників і рекрутингових агентів (Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 11606, k. 235).

Встановити точну кількість польських трудових мігрантів до Латвії неможливо. Офіційна статистика включала в себе кількість виїздів, проте деякі мігранти виїжджали до Латвії більше, ніж один раз, в результаті чого потрапляли до обліку кілька разів поспіль. Для отримання повної картини нам бракує також інформації щодо нелегальних мігрантів, кількість яких залишається невідомою. З великою часткою ймовірності можна припустити, що через Латвію пройшло понад 100 тис. польських заробітчан (Grzybowski, 2021, s. 156).

Міграція польських найманих працівників до Латвії мала сезонний характер. Зазвичай сезон тривав 7 – 8 місяців: від середини квітня до

середини листопада. Частина емігрантів наважувалася залишатися на зимовий сезон, який тривав від середини листопада до середини квітня. Згодом на зимовий період залишалося все більше працівників. Таким чином, міграція почала втрачати свій початковий сезонний характер і набувала рис напівпостійної еміграції. Це свідчило про те, що вони знаходили за кордоном кращі, ніж в Польщі, умови життя та праці. Середньостатистичним польським заробітчанином у Латвії була молода жінка (у середньому близько 70 %). Надмірно висока частка жінок була специфікою сезонного руху в Латвії, адже сільське господарство цієї країни потребувало саме жіночих рук (Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 9596, k. 12).

Якщо з точки зору національності мігранти віддзеркалювали етнічну мозаїку II Речі Посполитої, то специфіка міграційного руху до Латвії полягала в тому, що частка осіб непольської національності була особливо висока. Вирішальним став той факт, що набір охочих до міграції відбувався, перед усім, у тодішніх двох воєводствах північно-східної частини Польщі: Віленському та Новогрудському, які знаходилися найближче до кордону з Латвією. У 1931 р. з Віленського воєводства походило 82 % усіх польських сезонних працівників, які мігрували до Латвії (Корес, 1938, s. 57). Хоча в 1938 р. міграція до Латвії набула «загально польської» форми, проте частка мешканців Віленщини та Новогрудчини в міграційному русі була й надалі високою. У 1935 р. з двох північно-східних воєводств походило 97,6 % мігрантів, а в 1936 р. – 84 %, у 1937 р. – 71,6 % (Latvijas Valsts vēstures arhīvs, f. 1986, ap. 2, P-1055, l. 3).

Регіональне походження зумовило національну структуру міграції. Віленщина та Новогрудчина вважалися районами найбільш різноманітними в національному та культурному плані у всій Польщі. Відповідно до результатів загально польського перепису населення у 1931 р., у Віленському воєводстві поляки становили 59,7 %, білоруси – 22,7 %, євреї – 8,5 %, литовці – 5,2 %, інші – 3,8 %. Національна структура в Новогрудському воєводстві виглядала таким чином: поляки – 52,3 %, білоруси – 39,1 %, євреї – 6,8 %. Тому польські сезонні працівники в Латвії відзначалися великою різноманітністю. Статистика Міністерства соціального захисту свідчить, що національний склад мігрантів у Латвії був таким : поляки – 60 тис (61,5 %), білоруси – 37,5 тис (38,5 %) (Janowska, 1981, s. 244).

Високий відсоток представників національних меншин поза згаданим вище територіальним аспектом (територія рекрутації, яка обмежувалася регіонами з явним відсотком непольського населення) варто додатково пояснити соціальним фактором, а саме великим відсотком неполяків у селянській громаді (серед білорусів та українців він був значно вищим, ніж серед поляків) (Żarnowski, 1973, s. 184).

У різні роки міжвоєнного двадцятиліття національний склад еміграції змінювався. Окрім поляків та білорусів, які завжди становили більшість польських трудових емігрантів до Латвії, велику частину становили литовці, які походили з Ошмянського, Віленсько-Троцького та Свенцяньського повітів. У 1936 р. у групі залучених зі Свенцяньського повіту працівників, частка литовців складала 318 осіб, що становило 35 % загальної кількості сезонних мігрантів, які виїхали з цього регіону до Латвії (Корець, 1938, s. 111). Серед заробітчанин Львівського та Люблінського воєводств були українці. Певну ясність щодо їхньої кількості може внести частка греко-католиків серед мігрантів. У 1936 р. на сезонні роботи до Латвії виїхало 44 представника цього віросповідання. Наступного року мігрувало 242 греко-католика. У статистичних та іменних зіставленнях переліку працівників, можна було знайти представників інших національностей, наприклад росіян та євреїв, відсоток яких був незначний (Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 9897, k.145).

Поляк – католик? Мова як чинник ідентифікації, інтеграції та засіб комунікації в умовах трудової міграції до Латвії

Поняття культурної або національної ідентичності безпосередньо пов'язане з питанням мови, яка є не лише засобом комунікації з іншими людьми, але й символічним та інтегруючим елементом. Разом з іншими елементами ідентичності: національною символікою, релігією або самосвідомістю членів певної спільноти, вона є ключовим фактором, що формує культурну тотожність.

Аналіз національної структури польської трудової міграції до Латвії дозволяє припустити, що інформація, яку містить офіційна статистика, не в повній мірі відображає реальність. При визначенні національності заробітчанин у Латвії, польська влада, зазвичай, керувалися результатами переписів. Однак ми знаємо, що ці списки мали суттєві недоліки. Влада, як правило, недооцінювала кількість людей непольської національності в змішаних етнічних районах, з яких походила більшість працівників у Латвії (Odlanicki-Poczobutt, 1936, s.

88). З огляду на вищесказане, можна з великою ймовірністю припустити, що фактичний відсоток представників польської національності серед мігрантів був вище, ніж повідомляли офіційні джерела. Значна частина мешканців сіл північно-східних земель не мала кристалізованого почуття національної свідомості, або не бажала заявляти про це з різних причин, тому визначала національність як «тутейші».

Це створювало багато простору для маніпуляцій і надмірного тлумачення з боку державних чиновників, які реалізовували національну політику міжвоєнної польської держави під гаслом сильної асиміляції етнічних меншин. Національна приналежність на цій території традиційно й спрощено ототожнювалася з релігійною. Керувалися принципом: якщо католик, то поляк, а якщо православний, то білорус. Однак реальність була набагато складнішою. Северин Вислоух, видатний фахівець з національних питань на північно-східних землях, стверджував, що місцеве населення дійсно ототожнювало релігію з національністю, саме тому католики вважали, що незалежно від можливих нюансів, польська національність повинна вказуватися в переписах населення. Однак ці люди вдома послуговувалися білоруською мовою у контактах з родиною та сусідами (Wysłouch, 1938, s. 58, 60).

С. Вислоух уважав, що процес націоналізації – незалежно від того, була це полонізація чи білорусизація – залежав від розвитку освіти в цілому, включаючи позашкільну освіту, культуру читання та організацію громадського руху. Незважаючи на деякі ознаки процесу полонізації, православне населення виявляло йому опір. Дослідник зробив висновок, що в міжвоєнний період близько 50 % сіл Віленщини все ще перебували в національно несвідомому стані (Wysłouch, 1939, s. 158-165). Таким чином, ототожнення католицької релігії з польською національністю, а православної – з білоруською відповідало дійсності лише частково. Якщо серед православних селян випадки вказування польської національності були винятковими, то серед католиків відсоток білорусів іноді виявлявся значним (Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas, f. 156, ap. 1, b. 69, l. 81).

З огляду на складність ситуації, неможливо визначити точну кількість неполяків серед сезонних працівників. Звичайно, можна припустити, що кількість мігрантів білоруської національності, мабуть, була трохи вище, ніж та, яка фігурує в офіційній статистиці.

Також варто відзначити, що відсоток представників білоруського населення серед мігрантів в Латвії був набагато вищий, ніж їхній відсоток у польському суспільстві.

Польська влада намагалася вплинути на етнічну структуру сезонної міграції. Вважалося, що сезонна міграція в європейські країни повинна включати в себе, насамперед, поляків (Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 9897, k. 130). Однак, у випадку з міграційним рухом до Латвії, цей попит було важко задовольнити через високий відсоток непольського населення в північно-східних провінціях, з яких приїжджала більшість працівників. Польська влада усвідомлювала це, про що свідчить той факт, що під час дискусії в Міністерстві соціального захисту з жалем зазначалося, що сезонна міграція до Латвії складається з непольського елемента, який в очах іноземців спотворює імідж та репутацію польської держави (Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 9897, k. 10). Варто зазначити, що латвійська влада і суспільство не надавали великого значення етнічному різноманіттю працівників із Польщі. Всі мігранти називалися польськими та входили в одну групу, незалежно від віросповідання і національності (Kołodziej, 1982, s. 12).

Польські заробітчани білоруської та литовської національності мали добру репутацію у латвійських господарів. У контактах з роботодавцем литовські робітники говорили литовською або російською мовами, в той час як білоруські – російською. Цими мовами добре володіли як латвійські господарі, так і польські працівники, які походили із територій, раніше підконтрольних Російській імперії. У багатонаціональних регіонах (наприклад, Латгалії) мовою спілкування між робітниками і роботодавцями могла бути польська або польсько-білоруський діалект, яким однаково послуговувалися обидві сторони. Можемо зустріти приклади, що деякі мігранти поступово освоювали латиську мову в тій мірі, яка дозволяла їм відносно вільно спілкуватися з роботодавцями, особливо на теми, пов'язані з їхніми обов'язками (Grzybowski, 2021, s. 212).

Щодо здатності адаптуватися до місцевих умов і темпів праці, то існували деякі відмінності між працівниками-білорусами та литовцями з Віленщини та Новогрудчини, й поляками з центральної і південної частин країни. Перші не ставили надмірних вимог до роботодавців, а іноді навіть не вимагали стандарту, передбаченого

договором. Трудова міграція з цього регіону до Латвії мала більш тривалі традиції, тому емігранти доволі добре знали, які умови їх чекають, і були готові до них. Ці працівники ефективно адаптувалися до місцевих умов і не тільки не розривали контракти, а й виявляли бажання залишитися в Латвії в зимову пору року. Іншими правилами керувалися сезонні працівники з решти регіонів Польщі. У цю групу входили люди, які раніше повернулися з Німеччини, де працювали сезонними робітниками. Таким чином, вони могли порівняти умови праці, що існували в Латвії та Німеччині (Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas, f. 51, ap. 12, b. 1887, l. 48-49).

Мозаїчний національний склад був характерний і для країни, в яку в'їжджали мігранти. Латвія була країною з високим відсотком національних меншин, включаючи білоруську та литовську. Ці національності належали до корінного населення. Компактні поселення білорусів і литовців знаходилися в південно-східній частині Латвійської держави – в Латгалії. Білоруське населення в Латвії колиалося від 26 тис до 38 тис, тоді як литовське – між 23 тис і 25 тис (Grzybowski, 2021, s. 285). Це створювало можливість контактів між польськими трудовими мігрантами білоруської та литовської національності та їхніми співвітчизниками, які перебували в Латвії. У період парламентської демократії (1918 – 1934) закон латвійської держави щодо національних меншин був одним з найліберальніших в Європі того часу. Усім меншинам було надано значну культурно-освітню автономію. Лише після перевороту в 1934 р. цій автономії було покладено край, коли режим Карліса Улманіса запровадив політику об'єднання держави на різних рівнях. Місцева влада намагалася мінімалізувати культурний і політичний вплив національних меншин. Однак, варто підкреслити, що переворот гальмував діяльність цих меншин, але не ліквідував її повністю (Łossowski, 1972, s. 261-263).

а) білоруси

Латвія становила собою місце активної діяльності білоруської меншини, у результаті якої, за порівняно короткий час, тут було створено кілька білоруських товариств соціально-культурного, освітнього, спортивного та політичного характеру. Стали виходити газети, функціонувала система середньої та початкової освіти білоруською мовою (в 1922 р. налічувалося 2 і 52 установи

відповідно). Першою й найважливішою білоруською організацією в Латвії було соціально-культурне товариство «Батьківщина», метою якого було об'єднання білорусів і популяризація рідної мови й культури. Однак становище білоруської меншини було багато в чому незрівнянно гірше, ніж у інших. До початку Першої світової війни, латвійські білоруси не мали економічної та організаційної інфраструктури. Відсутність власної економічної бази, було наслідком того, що білоруська меншина належала до найбільш вразливих в країні, а білоруси були в основному малоземельними селянами (Grzybowski, 2021, s. 285-287).

Увагу місцевих білоруських активістів одразу привернули працівники, які прибули з Польщі до Латвії. Відносини між двома державами, які склалися не найкраще, призвели до того, що білоруси спочатку неохоче ставилися до новоприбулих, вбачаючи в них інструмент національної політики Польщі. У 1931 р. на шпальтах газети «Biełaruskaje Słowa» («Білоруське слово») було опубліковано статтю «Полонізація в Латвії», у якій автор розглядав вплив польських сезонних працівників як прояв експансії польського націоналізму, метою якого було відділити від Латвії землі давньої польської Лівонії. Використання білоруської мови частиною міграційного середовища в Латвії призвело до того, що місцеві громадські діячі почали помічати значну частину земляків серед польських заробітчан, тому робилися незначні спроби налагодити з ними контакт. Улітку 1933 р. білоруський етнограф Сяргей Сахараў (Сергій Сахаров) зустрівся з двома білорусками, польськими заробітчанками з Постаўського повіту для проведення інтерв'ю на тему білоруських народних традицій регіону, з якого вони походили. Білоруські громадські діячі в Латвії спочатку ставилися до польських сезонних працівників-земляків як до жертв польських переслідувань і утисків, які були змушені покинути батьківщину в пошуках кращого життя за кордоном (Grzybowski, 2021, s. 289).

На думку місцевих білорусів, сезонні працівники не підтримували зв'язків з місцевими організаціями саме через страх розправи. Однак це було лише бажане очікування: трудових мігрантів не приваблював місцевий білоруський громадський рух не стільки через страх, скільки через соціальну пасивність. Більшість працівників становила молодь, яка приїхали до Латвії на заробітки.

Не демонструючи білоруську національну самосвідомість, вона залишилася байдужою до агітації як на батьківщині, так і за кордоном. Латвійські білоруси не мали можливості впливати на своїх співвітчизників, які походили з Польщі, адже після 1934 р. в Латвії не виходила жодна газета білоруською мовою, а єдиною легально діючою організацією в цій країні було Товариство білоруських вчителів у Латвії, цілі якого, однак, не задовольняли потреби сільської молоді, яка приїжджала туди за хлібом. У результаті сезонні працівники не мали ні практичних, ні ідеологічних причин звертатися до місцевої білоруської громади. Крім того, в білоруських організаціях в Латвії заборонялося членство іноземних громадян (Ormicki, 1938, s. 49).

Інтерес білоруських громадських діячів до становища польських сезонних працівників білоруського походження посилювався напередодні Другої світової війни. Під час підготовки до нападу на Польщу, німецька розвідка робила спроби заручитися підтримкою білорусів. Керуючись холодним політичним розрахунком, більшість представників білоруського об'єднання вирішила співпрацювати з Третім рейхом. У 1939 р. на його основі для білорусів було створено мережу розвідувально-диверсійних осередків, які потім передбачалося перекинути до Польщі з метою здійснення шпигунської та підривної діяльності. Набір добровольців до німецьких диверсійних шкіл також відбувся в Латвії, і відповідальним за це був Микола Демидов, президент Товариство білоруських вчителів у Латвії. У науковій літературі на цю тему можна зустріти інформацію про те, що Демидов набрав 2 тис. осіб для поїздки до Третього рейху (Latvijas Valsts vēstures arhīvs, f. 1986, ар. 2, Р-1055, л. 58). Білоруська діяльність, спрямована на використання сезонних мігрантів для антипольських акцій, викликала серйозне занепокоєння серед польських дипломатів у Латвії (Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 11605, k. 42).

б) литовці

На території Латвії міжвоєнного періоду існували також компактні поселення литовської національної меншини. Латвійські литовці були значно активніші за білорусів як в суспільно-політичній, так і в культурно-освітній сфері. У Латвійській республіці литовською мовою друкувалися десятки часописів та розвивалася литовська система освіти. У 1924 р. в Ризі було

відкрито литовську гімназію. У 1928 р. в Латвії налічувалося 18 литовських початкових шкіл. У 1930 р. було створено *Latvijos lietuvu sąjunga* (Об'єднання литовців Латвії), найбільш впливову й численну організацію литовської національної меншини в країні. Діяльність таких організацій підтримувалася дипломатичними представництвами Литовської республіки в Латвії (Grzybowski, 2021, s. 208).

Як і у випадку з білоруським рухом, польських сезонних працівників литовської національності не відразу помітили їхні земляки в Латвії. Елемент виокремлення з масиву польських мігрантів саме литовців варто шукати в комунікативному коді – литовській мові, якою користувалися особи литовського походження. Особливий інтерес литовських громадських діячів до земляків, які приїхали з Польщі, проявлявся в ситуаціях, пов'язаних із сезонною міграцією також і з Литви. Латвійські активісти намагалися залучити всіх земляків, не залежно від країни-походження, до функціонування місцевої литовської громади.

Варто зазначити, що подібно до того, як білоруси з Латвії сприймали своїх співвітчизників-трудомих мігрантів з Польщі, литовські лідери сприймали поляків-литовців як братів, які походили «з підкореної землі». Вважалося, що їхня пауперизація і злидні були результатом утисків, яким вони піддавалися в країні, з якої приїхали, тому в Латвії потрібно було їх оточити максимальною турботою. Вперше це питання було піднято в липні 1930 р. під час з'їзду представників литовських організацій в Латгалії і Ілуксте. У той час президент філії Об'єднання литовців Латвії в Даугавпілсі Клеменсас Жигеліс вказував на те, що польським сезонним працівникам литовської національності повинна бути надана інформаційна допомога. З цією метою було прийнято рішення про створення інформаційного бюро для працівників. Литовські лідери в Латвії вмовляли своїх співвітчизників не закривати двері для своїх польських побратимів і ставитися до них з повагою. Було зроблено заклик до місцевої литовської громади докласти всіх зусиль для того, щоб польські трудові емігранти литовської національності при контакті з місцевими литовцями відчували «тепло власного комину» (Mačiulis, Jēkabsons, 2018, s. 280).

За зближення литовської національної меншини в Латвії з сезонними працівниками відповідало також Литовське Міністерство

закордонних справ. Хоча влада в Литві не підтримувала трудову міграцію з власної країни, вони ставилися до міграції литовців з Польщі як до необхідності, викликаній бідністю, яка панувала на Віленщині. Навесні 1938 р. коли на селі в Польщі тривав набір нових працівників для Латвії, ризька газета «Lietuvių Balsas» («Литовський голос») звернула увагу читачів на необхідність допомоги «слабшим співвітчизникам». Уважалось необхідним, щоб мігранти не втратили литовської національної самовідомості. Підкреслювалося, що турбота про збереження литовської національної ідентичності мігрантів є обов'язком усієї діаспори.

Побоювання литовських активістів були підтверджені повідомленнями в пресі. В кінці тридцятих років на сторінках вищезгаданого періодичного видання «Lietuvių Balsas» («Литовський голос») з'явилася згадка про литовця з Віленщини, який стверджував, що він особисто знав своїх співвітчизників, які розмовляли вдома литовською мовою до від'їзду, а через кілька років, проведених в Латвії, перестали користуватися рідною мовою. Щоб не допустити подібних ситуацій, лідери литовського руху в Латвії робили спроби поширення литовської преси серед працівників. Передбачалося, що завдяки доступу до газет ці люди не втратять контактів із власною культурою та мовою. Існує інформація, що принаймні частина сезонних працівників цікавилися пресою рідною мовою. Відомо, що в 1937 р. «Lietuvių Balsas» («Литовський голос») прочитало кілька сотень польських емігрантів з Віленщини. У квітні 1937 р. навіть з'явився розділ, присвячений литовцям, які були сезонними працівниками в Латвії (Mačiulis, Jēkabsons, 2018, s. 281).

Польська влада з тривогою спостерігала за контактами своїх громадян литовської національності з литовцями Латвії. Це розглядалося як далекоюсяжна спроба використати цих людей проти Польщі. У Варшаві усвідомили, що Литовська держава може впливати на литовців – польських громадян, практикуючи серед них антипольську агітацію. Реакцією польської сторони стали спроби обмежити кількість литовців серед людей, завербованих на сезонні роботи в Латвії. У 1933 р. начальник Віленської державної служби зайнятості звернув увагу влади Віленського воєводства на те, що з литовської сторони проводиться антипольська акція серед мігрантів. Крім того, він наголосив, що литовська влада практикує свою

агітацію, користуючись певними недоліками в організації міграційного руху (працівники довгий час залишалися в пунктах розподілу, бракувало належного нагляду за мігрантами з боку польських дипломатичних представництв). Тому було рекомендовано посилити консульський контроль за мігрантами (Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas, f. 51, ap. 12, b. 1887 l. 84). У серпні 1938 р. міністерству закордонних справ Польщі прийшла в голову ідея взагалі виключити людей литовської національності з вербування на роботи до Латвії (Latvijas Valsts vēstures arhīvs, f. 1690, ap. 7, l. 1679, lpp. 10-11).

Висновки

Друга світова війна поклала край міграції робітників з Польщі до Латвії, але це не означало негайного припинення їхніх поневірянь. На момент нападу Німеччини на Польщу, в Латвії перебували десятки тисяч польських трудових мігрантів. Зміни, що відбулися в результаті кампанії 1939 р., безпосередньо вплинули на подальшу долю цих людей. Країни, яку вони залишили, більше не існувало. Більшість польських мігрантів непольської національності були вихідцями з територій, які восени 1939 року перебували під радянською окупацією. Частина Віленського воєводства (включаючи Вільно) була передана Литві владою СРСР в жовтні 1939 року. На основі аналізу даних Латвійського міністерства закордонних справ установлено, що близько 9,5 тис польських працівників восени 1939 р. покинуло місце своєї праці та повернулося додому, з яких 8 тис виїхало до радянської окупаційної зони, а решта – до німецької. Проте не всі польські трудові мігранти вирішили повернутися з Латвії додому після початку Другої світової війни. У травні 1940 р. число польських сезонних працівників складало 16 214 осіб. Серед них були люди різної національності (Latvijas Valsts vēstures arhīvs, f. 1690, ap. 7, l. 1679, lpp. 2-9). На подальшу долю цих працівників мали вплив політичні події: радянська (1940-1941 рр., потім від 1944 р.) та німецька окупація (1941 – 1944 рр.). Ця тема потребує окремого дослідження.

Подяка. Висловлюємо вдячність членам редакційної колегії журналу та рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Стаття є результатом реалізації дослідницького проєкту (реєстраційний номер 2018/31/В/HS3/02042), який був фінансований грантом Національного центру науки (Польща).

Джерела та література

- Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 11605, k. 42.
Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 11606, k. 235.
Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 9596, k. 12.
Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 9896, k. 10, 16-17.
Archiwum Akt Nowych, MSZ, t. 9897, k. 130, 131, 145, 260, 261.
Brzoza, C., Sowa A. (2003). Wielka historia Polski. T. 5. Cz. 1: Polska w czasach niepodległości i II wojny światowej (1918–1945). Kraków, 840 s.
Grzybowski, J. (2021). Emigracja zarobkowa z Polski na Łotwę i do Estonii w latach 1928 – 1939. Warszawa, 386 s.
Janowska, H. (1981). Emigracja zarobkowa z Polski 1918–1939. Warszawa, 338 s.
Kołodziej, E. (1982). Wychodźstwo zarobkowe z Polski 1918–1939. Warszawa, 291 s.
Kopeć, B. (1938). Wychodźstwo sezonowe z Ziemi Wileńskiej do Łotwy. Wilno, 176 s.
Latvijas Valsts vēstures arhīvs, f. 1986, ap. 2, P-1055, l. 3, 58.
Latvijas Valsts vēstures arhīvs, f. 1690, ap. 7, 1679, l. 2-9, 9-11.
Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas, f. 156, ap. 1, b. 69, l. 81.
Lietuvos Centrinis Valstybės Archyvas, f. 51, ap. 12, b. 1887, l. 84, 88, 89.
Łossowski, P. (1972). Kraje bałtyckie na drodze od demokracji parlamentarnej do dyktatury: 1918–1934. Wrocław, 690 s.
Mačiulis, D., Jėkabsons, Ē. (2018). Lietuviai Latvijos Respublikoje 1918–1940 metais. Vilnius, 320 s.
Odlanicki-Poczobutt, S. (1936). Województwo nowogródzkie. Wilno, 496 s.
Ormicki, W. (1938). Struktura demograficzna wychodźstwa sezonowego z Ziemi Wileńskiej do Łotwy w roku 1935. Wilno, 16 s.
Wysłouch, S. (1938). Polacy i Białorusini-katolicy na terenie Wileńszczyzny. Warszawa, 287 s.
Wysłouch, S. (1939). Świadomość narodowa ludności prawosławnej zamieszkującej wschodnie i północno-wschodnie powiaty Wileńszczyzny. Warszawa, 171 s.
Żarnowski, J. (1973). Społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Warszawa, 434 s.

**Grzybowski J. NATIONAL MINORITIES IN THE EMIGRATION
MOVEMENT FROM POLAND TO LATVIA (1928-1939)**

Abstract

The aim of the article is to comprehensively show the participation of representatives of national minorities among Polish economic migrants in Latvia in the years 1928 - 1939.

Methodology. *When writing the article, the basic principles of historical knowledge were used: historicism, scientificity, objectivity. Specific search tasks of the research were solved by problem-chronological means (optimal involvement of the thematic literature and source base); historical-comparative (analysis of various sources and formation of relevant research provisions and conclusions); critical analysis (critical attitude to various sources) methods.*

The scientific novelty consists of a given publication is the introduction into circulation of a significant amount of hitherto unknown scientific sources concerning the nationality structure of Polish economic migrants in Latvia in the discussed period.

Conclusions. *The economic emigration from Poland to Latvia was a consequence of the socio-economic situation in both countries. The internal determinants of emigration were agrarian overpopulation and poverty in the Polish countryside. In this situation, many people saw a chance to improve their lives abroad. The problem of the excess of hands to work in the Polish countryside coincided with a period of economic growth in Latvia. At a time when Poland was struggling with overpopulation and an excess of labor in the countryside, the Baltic country faced scarcity of hands in agriculture. The emigration movement to Latvia lasted from 1928 to 1939. The number of Polish workers employed in Latvian agriculture is estimated at over 100,000 people. Polish emigrants were characterized by great ethnic diversity. Poles, Belarusians and Lithuanians predominated in numbers, who during their stays abroad became the object of interest of representatives of the Lithuanian and Belarusian diaspora in Latvia.*

Keywords: *Poland, Latvia, the interwar period, economic emigration, national minorities*

**Grzybowski J. MNIEJSZOŚCI NARODOWE W RUCHU EMIGRACYJNYM
Z POLSKI DO ŁOTWY (1928-1939)**

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie udziału przedstawicieli mniejszości narodowych wśród polskich emigrantów zarobkowych na Łotwie w latach 1928 – 1939.

Metodologia. *Autor kierował się następującymi zasadami obowiązującymi badacza historii: historyzmem, naukowością, obiektywizmem. Zastosowano metodę analizy problemowo-chronologicznej (optymalne wykorzystanie*

literatury przedmiotu i bazy źródłowej); historyczno-porównawczej (analiza różnych źródeł i formułowanie wniosków badawczych); metody analizy krytycznej (krytyczne podejście do źródeł).

***Nowum** danej publikacji jest wprowadzenie do obiegu znacznej ilości nieznanych dotąd źródeł naukowych dotyczących struktury narodowościowej polskich emigrantów zarobkowych na Łotwie w omawianym okresie.*

***Wnioski.** Emigracja zarobkowa z Polski na Łotwę była konsekwencją sytuacji społeczno-gospodarczej w obu krajach. Wewnętrzными determinantami emigracji było przeludnienie agrarne i ubóstwo polskiej wsi. W tej sytuacji wiele osób dostrzegło szansę na poprawę swojego życia za granicą. Problem nadmiaru rąk do pracy na polskiej wsi zbiegł się z okresem wzrostu gospodarczego na Łotwie. W czasie, gdy Polska borykała się z przeludnieniem i nadmiarem siły roboczej na wsi, kraj bałtycki borykał się z niedoborem rąk do pracy w rolnictwie. Ruch emigracyjny na Łotwę trwał od 1928 do 1939 roku. Liczbę polskich robotników zatrudnionych w łotewskim rolnictwie szacuje się na ponad 100 tysięcy osób. Emigrantów polskich cechowała duża różnorodność narodowościowa. Obok Polaków znaczny odsetek stanowili Białorusini i Litwini, którzy podczas pobytu za granicą stali się obiektem zainteresowania przedstawicieli diaspory litewskiej i białoruskiej na Łotwie.*

***Słowa kluczowe:** Polska, Łotwa, okres międzywojenny, emigracja zarobkowa, mniejszości narodowe.*

Статтю надіслано до редколегії 03.01.2023 р.
Статтю рекомендовано до друку 11.02.2023 р.